

Slovanstvo in vislanski Hrvatje 6. do 10. stoletja.¹

Jože Rus — Ljubljana.

V znameniti »razpravi o Hrvatih in Srbih«, De administrando imperio 29.—36. pogl., nam kronani bizantinski zgodovinar Konstantin Porfirogenet posveti na treh mestih nepričakovano daleč proti severu v kraje, koder bi človek slutil le neprodirno temo. Tu piše, da so dalmatinski Hrvatje prišli iz dežele Hrvaške, ki leži onkraj Bavarske, onkraj Ogrske, v bližini Frankov pa tudi Pečenegov, ki so prihajali deželo plenit.

Tem severnim Hrvatom, oziroma Hrvaški so se naši zgodovinarji posvečali kaj malo, le mimogrede. Da, nekateri, so jih hoteli celo zanikati in s tem postaviti naš zgodovinski vir na laž. Še le v novejšem času je poleg J. B. Buryja posebno Lj. Hauptmann (Strena Buličiana, oziroma Zbornik kralja Tomislava) dokazal, kako dobro je bil bizantinski cesar poučen, da biva v njegovi sodobnosti poleg Hrvaške na balkanskem jugu tudi dežela istega imena tam za Karpati. V pripovedi o tej Hrvaški uvažuje pisatelj zgolj politično-geografske razmere svojega, t. j. 10. stoletja, ko so politične prilike nudile češkemu knezu Boleslavu I. možnost, da si je okoli leta 960. osvojil tudi njo. Imamo pa vrh tega za isto dobo še drugih virov, ki nam bizantinsko poročilo le potrjujejo. Tu je vzeti v poštev predvsem arabske pisatelje, katerih vesti segajo nazaj v čase velikomoravskega kneza Svetopolka (870—894). Zakarpatske Hrvate pozna tudi angleški kralj Alfred Veliki (849—901) v svojem opisu Evrope, imenuje jih »Horiti«.

Vislani — Hrvatje — Lehi. Ali iz istih časov najdemo v zgodovinskih virih prebivalstvo te Hrvaške imenovano tudi kot Vislane, par sto let pozneje pa še kot Lehe. Vislani kot čisto geografsko ime po pokrajini ob reki Visli ne pomenijo zamotanega problema, vendar je treba naglasiti dejstvo, da nastopa

¹ Ker stoji redakcija »Etnologa« na stališču najširše objektivnosti, daje prostora tudi temu članku.

to ime že v stari germanski narodni pesmi v imenu »Vistlawudu«, »gozd Vislanov« (R. Much, Zs. f. dt. Altert. 57, 147; 62, 146), da je torej podedovano od starine.

Mnogo je od nekdanj Poljakom do imena L e h (Lehit), saj njegov širši politično-geografski pojem pokriva v oblikah Ljah — Lenkas — Lengyel med Rusi, Litavci in Madžari toliko, kolikor domače ime Poljak. Vse številne teorije poljskih raziskovalcev poudarjajo tuje poreklo Lehov, so pa zgrajene na domnevi, ki ji ni mogoče najti avtentičnih dokazov, namreč, da se je bil med Slovane vselil neki živelj iz tujine, bodisi Daki, Kelti, Iliri, Sasi, Normani ali Obodriti (L. Niederle, SS III 226).

Z vprašanjem hrvaškega imena se bavijo bolj raziskovalci preteklosti dinarskih Hrvatov. Ako ne govorimo o Fr. Račkem (1828—1894), ki je obstoj severne Hrvaške kratkomalo zanikal, srečujemo v glavnem dve struji. Prva stoji pod vplivom dejstva, da so H r v a t j e danes narod slovanskega jezika, zato šteje tudi njihove prednike za čiste Slovane. Nasprotna struja išče v Hrvatih etnografskih elementov tujega, neslovenskega porekla, prav po zgledu »lehomahije«. Njen glavni predstavnik je sociolog L. G u m p l o w i c z (Allg. Staatsrecht 1907). Postavil je teorijo, da so bili Hrvatje slovensko pleme, med katero so se bili pomešali Gotje, mu postali politični gospodarji, se pa ž njim pretopili v slovanski narod hrvaškega imena; dokazov za to trditev žal nismo dočakali.

Vsi raziskovalci pa ne obdelavajo istih ljudskih slojev. Eni gledajo pri tem ves poljski narod, drugim tiči vprašanje samo v vislanskem, hrvaškem delu naroda, tretji računajo le z višjim razredom vislanske družbe, š l a h t o, in iščejo na podlagi nedvomnih znakov antropološke prirode (SS III, 230) samo njej poreklo od zunaj. Prva skupina raziskovalcev je po številu najmanjša, najštevilnejša pa je tretja (Fr. Piekosiński, Rycerstvo polskie, Kraków 1896). Ali tudi ta se ni umela zamisliti nazaj v daljne čase, ampak pričenja svoje razglabljanje pri današnjem stanju, ker veruje v prvotno slovenskost hrvaškega imena in ljudske plasti.

Kakor dve skupini raziskovalcev razprostranjenosti imen »Hrvat« in »Leh« ne pripisujeta enako velikega geografskega prostora, vse tri se vendar ujemajo v tem, da imajo na mislih v prvi vrsti kraje in ljudi ob gornji Visli. Že spricho tega se zdi

potrebno, da bi se obe horološko in kronološko skladni imeni obravnavali sinoptično: problem Lehov je po vsej logiki istoveten z vprašanjem Hrvatov. Neke bolj podzavestne vtise v tem smislu je že opazati pri Niederlu i. dr., najdoločneje pri E. Kuniku (Kwart. hist. 12), ki obe imeni ne ločijo strogo drugo od drugega, ampak dajejo izsledke o enem radi tudi na rovaš drugega.

Vislanski Hrvatje so bili Gotje. Iz vseh dosedanjih raziskovanj je ugotovljeno, da so bili vislanski Hrvatje ljudsko pleme ostro začrtane individualnosti. In ko sem se ob študiju najstarejše preteklosti dinarskih Hrvatov približal tudi vprašanju njihove zakarpatske domovine in etnološke kompleksije, se mi je posrečilo najti dokazov, da gre pri prvotnih Hrvatih v rasnem kakor jezikovnem oziru za eno izmed številnih vzhodnogermanskih ali gotških plemen, da je torej najstarejša zgodovina hrvaškega imena nesporno germanska. Podrobni izsledki tega raziskovanja izidejo v posebni knjigi, na tem mestu pa naj bodo razloženi samo pogledi, ki jih nudijo zgolj viri o zakarpatskem delu Hrvatov.

Antropološke razprave o tem vprašanju mi žal niso dostopne; izognem pa se jim tem laže, ker njihovih trditev nihče ne zavrača. Tudi kar se tiče starega rečnega imenoslavlja, so si skoro vsi složni v mnenju, da se kot priča za pradomovino Slovenov v porečju gornje Visle ne more jemati v poštev, ker vsebuje mnogo nedvomno germanskega elementa (J. Rozwadowski, Rocznik slaw. 6). Malo jasna pa je še danes slika, ki nam jo nudi geografija predсловenske in zgodnje slovenske preteklosti vislanskih krajev; njo si je treba zato natančneje ogledati.

Že L. Niederle je bistro opazil, da je v zgodovini Slovenov tik pred začetkom njihovega razširjanja silo velikega pomena ne gozdnati gorski svet Sudetov, ampak nižavsko porečje reke Visle; jez, ki je oviral Slovence v smeri proti zahodu, torej ni bil v reliefu kake gorske pokrajine. »Tu na Visli ali rajši zahodno od nje, tam nekje pri Odri, je zadel prvi zapadni slovanski val na odpor Germanov, na pleme nenavadne sile, ki ne samo, da se pritisku ni hotelo vdati, temveč je v boju krepko vzdržalo in v začetku celo zmagovito in močno napredovalo. In ta ovira je za daljšo dobo ustavila napredovanje Slovenov na

sicer prosti zahod« (SS I 124). Vendar Niederle priznava to mejo med slovenskimi in germanskimi svetom samo za omejeno dobo, ker najkasneje v 2. ali 3. stoletju, trdi, so prišli Slovenci tudi v kraje med Vislo in Labo (SS III 61). Temu nasproti zastopa Nemec K. Müllenhoff (Dte Altertkde 1906, II 93) mnenje, da Germani v 6. stoletju Povislja še nikakor niso šteli za slovensko deželo. Sicer pa stavi Niederle, ki je delal v svojih starejših delih avtohtonistom še znatne koncesije, v karto k SS IV na prostor med Vislo in Labo tudi že svoj vprašaj.

Ali edini narod, ki ga poznajo zgodovinarji na tem širnem prostoru, so germanski Silingi, nastanjeni okoli češčne gore Sobotke (718 m) in reke Sleze, južnozahodno od Vratislave; njihov spomin je ohranjen v poslovenjenem imenu dežele Śląsk, iz česar se sklepa, da so Silingi prihod Slovenov deloma pričekali in se potem spojili z njimi v en narod. Da izpolni prostorno praznino, se je potrudil E. Schwarz (Mitt. ö. I. Gf. 43). Prokopij (BG III 35) namreč poroča, da je moral zakoniti langobardski prestolonaslednik bežati pred kraljem Vahom in da je prišel k Varnom, a njegov sin Ildigiz je zbežal od Langobardov naravnost k Slovenom. Varni in Slovenci so bili potemtakem res Langobardom sosedje. Če pa so si bili mejaši tudi med seboj, je drugo vprašanje, ki je kočljivo, posebno, ker vemo, da je narod z imenom Varni stanoval zahodno od današnje Češke, v Turingiji, sama Češka pa da je bila prav tedaj trdno v rokah Langobardov (J. Loserth, M. ö. I. Gf. 2). (Ker je Vaho umrl okoli 539, moramo namreč sklepati, da sta se ta dva prebega izvršila pred tem časom). Schwarzovi domnevi, da so Varni imeli svojo državo v zahodni Galiciji, torej ne more iti nobena verjetnost; tudi sklicevanje na Plinija in Ptolemeja mu v tem oziru ne more pomoči, ker od teh virov je do 6. stoletja le predolga doba, da bi smeli za vislanske kraje sklepati na stalno, nespremeljivo etnografsko sliko. Ta ugovor se še posebno okrepi ob dejstvu, da najdemo v germanskih virih podatkov, ki vežejo te pokrajine nedvomno na pozneje pravtam obstoječe ime »H r v a t«.

Že prej je bilo omenjeno germansko narodno pesništvo kot vir vislanske zgodovine (R. Much, Zs. f. dt. Altert. 33, 57 in 62). Tu je treba naglasiti še zanimivost, da nam ista staroangleška pesem Widsith, ki poje o Vistlawudu, gozdu Vislanov, imenuje

te Vislane celo po njihovem pravem imenu, imenuje jih v množini Hrædas. Vsebina dotičnih verzov pravi, da se v gozdu Vislanov narod Hraedov neprestano bojuje proti Aetlovedu ljudstvu. V imenu Aetel-Atila so personificirani v ljudski pesmi vobče narodi, ki so vpadali iz sarmatskih planjav v Evropo, v našem primeru gre v prvi vrsti za Slovence vzhodnega Zakarpatja. Ime v defenzivi stoječega naroda ob Visli, »Hrædas«, pa nas kategorično navaja na naše znance Hrvatse. Tudi vsebina »Her vararsage« kaže na te kraje. Tu omenjeni Karpati v obliki »Harfaðafjoll« — v novejši izdaji se po Schwarzu to ime bere kot Handas, Hanadas in Hauadafjoll — pomenijo Hrvaške gore prav tako, kakor so nosili v dobi tam naseljenih keltskih Venedov ime Venedskih hribov (Ptolemej). Slično sumljiv naslov ima pesem »Helgi Hjovardsson«. Po vseh znakih se torej te pesmi nanašajo na vislanske kraje, ljudi in dogodke iz časov, ko je živelo germansko zaledje ž njimi še v tesnih stikih in so germanski Hrvatje stali na mrtvi straži germanskega sveta. Vsem tem germanskim pričam, ki kažejo na Povislje, pa se nepričakovano pridružujejo še zgodovinski viri, ki skrivajo že čisto tradicijo samega hrvaškega naroda.

Prav za 6. stoletje, ko je bilo razširjanje Slovencev v največjem razmahu, najdemo pri Konstantinu Porfirogenetu ohranjeno kratko, a dragoceno prvo bizantinsko poročilo o zakarpatskih Hrvatih. Uvodoma smo se dotaknili te pripovedi, kolikor se tiče Hrvatov 10. stoletja. Toda ta del pripovedi je le postranski element »razprave o Hrvatih in Srbih«, ker spada v pisateljevo sodobnost in je zgolj del avtorjevega duha. To je le okvir, ki je vanj vloženo osrednje vprašanje dotičnih stavkov, namreč vprašanje, odkod so prišli dinarski Hrvatje v svojo novo domovino. Ta sredica sega po svoji vsebini v davne čase njihove doselitve na jug, v minulost, ki je pisatelj iz svojega 10. stoletja sicer ne bi bil mogel doseči, da je ni zvedel iz ustnega izročila samih dinarskih Hrvatov.

Ob tem zanesljivem podatku moramo obstoj vislanskih Hrvatov res pomakniti tja nazaj v dobo, ko so se pomikali skozi njihove dežele, oziroma mimo njih proti Srednjemu Podonavju Sloveni: zgodovino vislanske Hrvaške je treba podaljšati od Svetopolkove dobe nazaj v leta 488—546, ko so bili Langobardi v severnem Zdonavju zahodni sosedje, tako

da je bila velika cesta iz severnega Zakarpatja zaprta v vsej svoji dolžini od Visle skozi Moravo do Donave.

Pravkar omenjeni časi imajo za vislansko pokrajino torej že pomen prehodne dobe od germanstva k slovanstvu: privedla je med germanske Hrvate množico Slovencev. Zaradi tega vidimo, kako sklepa Gumpłowiczewa teorija iz poročila Konstantina Porfirogeneta, češ: Hrvatje so prišli na dinarski jug že kot poslovenjeni Gotje. Vendar brez ozira na to, da za izvršitev asimilacije ni bilo dovolj časa: ob ostri kritiki tekstov Letopisa popa Dukljanina (ed. F. Šišić v Posebnih izdanjih srb. akad. 1928) in v presenetljivem skladju z drugod sporočenimi dogodki je mogoče ugotoviti, da se je s Slovenci vred, a pod stratežičnim vodstvom silnih Avarov doselil še pred dobo cesarja Heraklija (610—641) v dinarske dežele tudi roj ljudi gotskega jezika. To so bili vislanski Hrvatje, eden izmed sedmero bratov pravljíčne tradicije, ki so se na ta naèin od ostalih tovarišev-prišlekov znatno razlikovali, zato pa so bili starincem zagorske Dalmacije, ki so bili tudi Gotje, po krvi in jeziku tako blizu, da so opravljali ob pogajanjih za modus vivendi med došlo slovensko množico na eni, a dalmatinsko-gotskimi starinci na drugi strani znamenito službo tolmaèev. To poročilo Dukljanina, glavnega zgodovinskega vira o prvi dobi dinarskega hrvaštva, ki je bil napisan najkasneje med 1160 do 1180, je tem dragocenejša, ker nam posveti tudi na vprašanje o poreklu vislanskih Hrvatov 6. stoletja. Kajti če so bili Hrvatje ob prihodu v Dalmacijo še Gotje po jeziku, potem tudi v svoji prvotni domovini za Karpati niso mogli biti drugaèni.

Z dalmatinskimi Goti-Hrvati popa Dukljanina se bo bavila monografija: »Kralji dinastije Svevladièev, najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Srbov«, ki izide v doglednem času. Sicer pa nam hrani celo poznejša tradicija o germanskem poreklu severnih Hrvatov še par moènih dokazov. To je predvsem legenda sv. Metoda, ki pravi, da je Svetopolk premagal »zelo mogoènega kneza na Visli«, ki pa ni hotel slušati slovenskega apostola, da bi ga pokrstili njegovi učenci in mu je sv. Metod zapretil, da se bo pokristjanil v tuji deželi. In res, napadel ga je sovražnik, ga iz njegove dežele pregnal in ga potem pokrstil. Ta kneževina na Visli je bila skrajna toèka Metodove slovènsko-krščanske propagande. Da tu ni bilo uspeha, si po vsem zgoraj

povedanem ni težko razložiti: versko-kulturna ideja slovénsko-bizantinskega značaja vislanskim Hrvatom enostavno ni prijala, ker so bili še vedno v pretežnem delu germanskega duha. Tudi ime kneza Valgreda, ki je pela o njem po pričanju kronike poljska narodna pesem še v 13. stoletju, diši po germanskem izvoru.

Vislanski Hrvatje kot defenzivni osvajači došlih Slovenov. Po vsem tem nam bo vloga, ki so je imele plane pokrajine porečja gornje Odre in Visle v zgodovini slovénskega doseljevanja, dosti jasna. V njih je stanovalo v dokaj gostem naselju germansko, gotsko pleme, ki pa nastopi z novim, doslej neznanim imenom »Hrvat« prav tako, kakor vidimo ob istem času na bližnjem zahodu na primeru markomanskih »Bajuvarov«. Izpolnili so poleg Silingov od Müllenhoffa in Niederla domnevani prazni prostor, tako da je mogel Jordanes v svojem znamenitem 5. poglavju o Slovenih svojega časa, t. j. okoli l. 550., navesti baš reko Vislo kot severnozahodno vokalno točko tedanje slovénске domovine, tamkajšnje ljudstvo pa imenovati Venede.

Vislanski Hrvatje so morali biti v svoji deželi prav močno zasidrani in krepko organizirani, ker se odondod niso po večini nikoli drugam premaknili. Že to dejstvo nam dopušča domnevo, da so nanje zadeli Sloveni ob svojem prvem razširjanju in so se vneli med obema narodoma dolgotrajni boji, ki so bili tako srditi, da so postali predmet zanimanja vseh Germanov na daljnem zahodu. Prej omenjena pesem Widsith je mogla nastati pač samo pod vtisi silnega strahu, ki je že tedaj zavladal po ostali Evropi pred grozečo poplavo brezštevilnega ljudstva Slovenov; treba jo je torej postaviti v 6. stoletje, ne pa v 9., kakor hočejo germanisti.

Na te dogodke se da najprimerneje navezati tudi pripoved kijevskega letopisa o Vólohih, češ, da so napadli donavske Slovene, se naselili med nje in jih začeli stiskati; zaradi tega da se je del Slovenov preselil na Vislo in dobil ime Ljahi. Kdo so Vólohi? Ruski zgodovinar V. O. Ključevskij (Gesch. Russl. I 100, 106) jih smatra za Romane Trajanove Dakije, dočim je bilo to po mnenju C. Diculesca (Die Gepiden 231) vzhodnogermansko pleme Gepidov. Ker pa je novejše zgodovinsko raziskovanje trditev o prvotni domovini Slovenov v Podonavju zavrglo, a Diculescova domneva tudi ne kaže znakov nobene verjetnosti,

nam ostane zgornja zveza dogodkov kot najbližja zgodovinski resnici. Silno gozdovje Karpatov na jugu, a vislanske Hrvatje ali Lehe v široki evropski ulici na severu moramo torej šteti med oni močni jez, ki se je upiral butajočim valovom Slovenov toliko časa in tako vztrajno, da je čuval pred poplavo celo neobljudene, izpraznjene kraje v Srednji Evropi in se vtisnil tudi vzhodnim Slovenom neizbrisno v spomin (Ljahi).

Nastane pa vprašanje, kako so prišli vislanski Hrvatje do vlaškega imena. To ime se da spraviti v sklad z zelo verjetno hipotezo, ki sta jo postavila R. Much in Al. Šahmatov (Arch. f. sl. Phil. 33), da so bili prvotni vislanski Venedi od 3. stoletja pr. Kr. Kelti; razen tega vemo, da je »Vlah« po vseh evropskih deželah pomenil prvotno res samo Kelta. Ko so potem prišli iz Skandinavije z Goti vred tudi predniki naših Hrvatov in zasedli dotlej venedske dežele, je razumljivo, da so podedovali tudi njihovo vlaško ime (Jordanovi Venedi). Ali je dovoljeno spraviti ime Voloh-Vlah tudi v zvezo z mlajšim poljskim Lehom, sodbo o tem prepuščam našim jezikoslovcem.

Prvi uspeh hrvaške defenzive v »gozdu Vislanov« je menda bil, da se je val slovenske množice od Polesja in Volinije pred njo ustavil in se nagrmadil, očitno pod pritiskom odzad, tako visoko, da se je moral preliti iz Sandomierske nižine proti jugu preko Vzhodnih Bezkidov (Dukla 502 m, Orlovski prelaz 600 m) na slovaško stran Karpatov, proti severu pa v srednje dele porečja Visle in Odre, katerih praznina je mogla etnografsko in imenoslovno dobiti neprimerno bolj slovški pečat kakor v hrvaških gornjih delih. Nazadnje so se morali silnemu pritiskanju vendar vdati tudi Hrvatje. Začeli so se umikati proti zahodu na današnja češka tla, posebno odkar so to deželo, morda ne brez sokrivde nastalega slovškega pritiska, opustili v Panonijo preseljeni Langobardi (546). Ker pa je hrvaško ime ob Visli obstajalo še neprestano dalje, smemo sklepati, da so se z omenjenim premikanjem njihova naselja samo toliko razredčila, da so sredi med njimi našli prostora tudi novoseleci Sloveni.

Spričo tega vislanski kraji od došlih Slovenov tudi niso mogli biti osvojeni, ampak samo zasedeni od posameznih, med Hrvatje vseljenih rojev. Gospodarji dežele so ostali germanski Hrvatje še nadalje. Že samo to dejstvo, a poleg tega še

rasne razlike in večje organizacijske zmožnosti so dvignile Hrvate nasproti doseljeni ljudski masi Slovenov že takoj ob prvem srečanju na stopnjo superijornega naroda: Sloveni na vislanskih tleh so morali priznati v Hrvatih svoje vrhovne gospode. V primeru vislanskih Hrvatov imamo torej opravka z o s v a z j a č i i z d e f e n z i v e, v kateri more uspeti samo organizacijsko močnejši, obenem avtohtoni nasprotnik.

Pravkar izrečene domneve pridobijo zelo visoko stopnjo verjetnosti, ako pomislimo, da so Sloveni po vtisih, ki nam jih dajejo domači in tuji viri, ob tem svojem vstopu v svetovno zgodovino stanovali s svojo sredico v prav bližnji vzhodni sosesčini vislanskih Hrvatov=Lehov, t. j. v današnji vzhodni Galiciji in Voliniji. Ta sredica je za sredo 6. stoletja izražena v določni obliki prve zgodovinsko sporočene tesnejše politične zveze slovenskih plemen, namreč v d r ž a v i D u l j e b o v s s r e d i š č e m n a z a h o d n e m B u g u. Ključevskij domneva, da je to državo povzročilo vojskovanje z Bizantom. Vendar to ni verjetno, ker bizantinsko Spodnje Podonavje in Duljebe medsebojno ni ločil samo gorski venec vzhodnih in južnih Karpatov, ampak je vmes ležala zunaj pred vzhodnimi Karpati tudi država mogočnih Antov. Delo Duljebov — Rozwadowski sluti tudi v njih germansko ime — na združitvi v »demokratiji« živečih malih slovenskih plemen v močnejše organiziran sklop je moglo na severni strani Karpatov uspeti pač samo pod pritiski vojno=geografskega trenja, ki ga je povzročil opisani odpor germanskih Hrvatov ob gornji Visli.

Državotvorni vplivi Hrvatov na zahodne in južne Slovence.

Obe za sredo 6. stoletja dokazani državni organizaciji na severni strani Karpatov, hrvaška in duljebska, pa nista imeli več dolgega obstanka. Iz pontijskih in spodnjedonavskih step so po l. 557. vdrli v Zakarpatje divji nomadi A v a r i ali Obri in prihrumeli daleč na zahod, do države frankovskega kralja Sigiberta (563). Na tem svojem potu so najprej strli moč Antov, potem Duljebov in slednjič nedvomno tudi naših Hrvatov. Kakor namreč soglašata Lj. Hauptmann (M. ö. I. Gf. 36) in J. Kelemina (ČZN 20) na podlagi kijevskega letopisa in številne dijaspore duljebskega imena v mnenju, da je bila ob tej priliki pomandrana duljebska državna organizacija, sami Duljebi pa da so bili razkropljeni na vse strani sveta, tako si ne moremo zamis-

liti, da ne bi ob istem času doživela slično usodo tudi hrvaška država in narod. Tudi v deželo Hrvatov je prinesla avarska šiba božja toliko nesreče, da je bil del naroda prisiljen, odriniti po sledu Slovenov, oziroma s Sloveni vred; odtod dijaspora hrvaškega imena, ki ni nič manj številna od duljebske.

Še le zdaj, ob silnem butanju okonjenih Avarov, so se odprla okoli l. 563. prihodu Slovenov na stežaj tudi vrata na moravska in česka tla. Prav tedaj so našli slověnski roji v deželah hrvaškega naselja še marsikatero novo, razseljeno ploho zemlje: med Hrvatate nastanjeni Sloveni so dosegli zdaj absolutno večino, iz skupnega bivanja in vzajemnega življenja je potem nastal v stoletjih počasnega razvoja ljudski amalgam slovenskega govora, a hrvaško-lehitskega imena. Germanske sile Hrvatov pa so s tem že toliko oslabele, da so se mogle dvigniti do večje politične samostojnosti le v časih ugodne politično-geografske konjunkturo.

Država germanskih Hrvatov je bila res razbita. Ali ostali so na svojih mestih njeni drobci, preživele so jo posamezne rodovine tega naroda, ki so po svojih močnih osebnostih presegale šibko etnarhijo Slovenov v vsakem oziru še venomer dalje. Te močne osebnosti so postale po zakonih selekcije tudi poklicani in izvoljeni del naroda: iz njihove srede so prihajali med slovenske množice voditelji in organizatorji, diastasti in šlahta.

Te ugotovitve spravljajo začetke češke in poljske zgodovine v novo luč. Meglene in bajeslovne pripovedke starih kronik bo treba s teh vidikov nanovo oceniti, potem se bo dalo tudi iz obilne mitične šare izluščiti marsikatero zrnce zgodovinske resnice. In stopili nam bodo v ospredje predvsem jasni, nepobitni vplivi, ki so jih imeli ob nastajanju narodnih držav, češke in poljske, da o drugih ne govorimo, nosilci imena germanskih Hrvatov-Lehov. Za uvod k bodočemu težkemu poslu naj bo tu razložen samo geografski substrat teh kronik.

Kazalci mitično pobarvanih izročil kažejo vsi v tujino ali, bolje rečeno, na drugorodnost, teh pa ni potrebno iskati kje izven današnjega češko-poljskega ozemlja, ker jih najdemo doma, med germanskimi Hrvati ob gornji Visli. Poljski Krakakor češki Krok se namreč omenjata kot tujca, ki sta prišla

od nekod daleč; prvi da je ustanovil mesto Krakov, drugi češko državo. Ne glede na to, da so to mesto tako imenovali bržkone še le Sloveni, njegovo etijološko razlago po dozdevnem ustanovitelju Kraku si moramo kljub temu tolmačiti, da je bil dinast ustanovitelj hrvaškega porekla. K takšnemu sklepanju nas navajajo vsi ostali viri, ki govorijo o vislanskih Hrvatih, tako Konstantin Porfirogenet, kakor tudi pop Dukljanin in Toma arhidijakon (1201—1268), še najbolj pa izrečno poročilo Dalmilove kronike iz 14. stoletja, da je bajeslovni Čeh, osvajač poznejše Češke, prišel iz vislanske Hrvaške. Tudi zveze Krakovega imena s Karantanijo, ki nam jih daje V. Kadlubek (1160—1223), nas morejo spominjati samo hrvaškega imena, ko vemo, da je nosilo dno Koroške kotline kot politično osredje stare Karantanije še dolge čase srednjega veka ime »Croatigau« (Lj. Hauptmann).

Z vsjo pravico se sme torej vislanska Hrvaška imenovati po E. Kuniku »vagina gentium«, ker skozi njeno državotvorno in etnogenetsko rešeto so šli brez dvoma vsaj Poljaki, Čehi, Karantanci in dinarski Hrvatje. Da, spričo tega je dovoljena še domneva, da se tudi kijeovski letopisni zmotil mnogo ali pa nič, ko trdi, da so od Lehov-Hrvatov prišli tudi Poljani, Mazovci, Lutici in Pomorjani in vrhu tega še Radimiči in Vjatiči. Obe skrajni vzhodni plemeni poznejših Rusov, Radimiči in Vjatiči, — poslednje spravlja Th. Braun v zvezo z imenom vislanskih Venedov, — nam pričajo, da je val hrvaškega preseljevanja pljusnil celo proti vzhodu, torej v obratno smer, kakor so prihajali Sloveni. Tudi Anti mogoče niso nič drugega nego hrvaški Venedi.

Vislanski Hrvatje v okviru slovënskikh držav. Drugorodni, germanski Hrvaški sredi ozemlja zahodnih Slovenov je treba pripisavati tudi glavni vzrok, da se je pričela diferenciacija v prvi vrsti na Poljake in Čehce. Po drugi strani se da opazovati, da so živeli Poljaki in Čehi v bratskem prijateljstvu, dokler so bili tujski Hrvatje sredi med obema. Ko pa so bila po l. 906. Čehom pota politike v Srednje Podonavje zaprta po doseljenih Madžarih in sta oba Boleslava (929—967—999) raztegnila češko državo preko Hrvaške, tedaj je ta dežela postala mahoma jabolko bratskega prepira. Planil je med obema zaradi te važne dežele hud boj, v katerega je posegel 992 še

tretji deležnik, ruski knez Vladimir. Konec pa je bil ta, da je mogočni poljski knez Boleslav Hrabri (992—1025) l. 999. priklopil Hrvaško in Krakov za vselej državi Poljakov okoli Poznanja.

V novo pridobljeni Hrvaški kralji Pijasti niso mogli nastopati tako brezobzirno kakor na pristno poljskem severu. Hrvaških knežjih dinastij sicer niso pustili na vladi, pač pa so ostali potomci teh dinastij mirno dalje kot dedni posestniki prostranih zemljišč in številnih podložnikov: v ta čas je treba postaviti začetke zagonetne malopoljske šlahte.

Vedno mogočna vislanska šlahta in velike prednosti v prometno-geografskem oziru so dajale pokrajinam ob gornji Visli v sklopu poljske države čedalje večjo veljavo in vedno silnejši vpliv. Že iz arabskih poročil 9. in 10. stoletja vemo, da je imelo glavno hrvaško mesto Krakov mnogo obiskovane sejme, ki so trajali vsak mesec po tri dni. Spričo te njegove znamenitosti potem ni čudno, da se je težišče državnega življenja preselilo v Krakov že sredi 11. stoletja in si ga izbralo za glavno mesto cele Poljske. Ta politični akt pa skupna nova vera in s tem tudi izenačujoča civilizacija je Hrvate in Poljake medsebojno čedalje bolj zblížavala; končni učinek tega je bilo duhovno ujedinjenje in asimilacija obeh ljudstev v narod in državo slovanskega imena in jezika. S tem je bilo zapisano smrti nekdanj tako sloveče hrvaško ime in z njim vred tudi ime Leh; obe imeni sta se kot oznaka posebne etniške enote izgubljali iz ljudske zavesti v istem tempu, kakor je napredoval asimilacijski proces. Kljub vsemu temu globljih etniških razlik le ni bilo mogoče zabrisati popolnoma, te so bile po političnih delih šlahte še več stoletij, — prejkone verjetno pa so tudi še danes, — prav važna sestavina v toku poljske zgodovine. Vsa politično-zgodovinska imenitnost hrvaškega imena na zadonavskem severu se pa ne zrcali nikjer tako jasno kakor v dejstvu, da je pri Konstantinu Porfirogenetu s tem imenom označena kratkomalo vsa prostrana država češkega kneza Boleslava I.

Avtorske samovoljnosti smemo zaradi tega obdolžiti bizantinskega zgodovinarja samo v tem oziru, da poleg hrvaškega imena ni pristavil še češkega, kakor je bil storil n. pr. pri Otonu Velikem, ko ga imenuje kralja Frankije in Saksije. Oprostiti pa mu jo moramo iz dveh prav tehtnih razlogov. Prvič moramo

imeti na umu, da je šlo pisatelju v njegovi razpravi o dinarskih Hrvatih le za to, da spravi te Hrvate v etnogenetsko zvezo z njihovimi severnimi imenjaki. Drugič pa vemo, da je imela severna Hrvaška prav v zgodovini Porfirogenetove dobe svojo zadnjo večjo vlogo, ko se je skušala ubraniti češke okupacije. In kakor je bil Bizant poučen, da so Madžari podlegli gospodstvu in vplivom naroda turškega imena in dospeli v Srednje Podoonavje pod vodstvom turških dinastov, pa so zato Madžari pri Porfirogenetu vselej le »Turki«, slično si smemo predstavljati, da je prišla v pisateljevo vednost tudi imenitnost imena zakarpatskih Hrvatov. Zato je pisatelj češko ime gladko zanemaril in porabil namesto njega ime naroda, ki je morda zanj celo vedel, da je nekaj dajal dinaste svojim poznejšim političnim gospodarjem. S tem se ujema tudi njegovo poročilo, da so Hrvatje Slovenom — mejaši.

Résumé. An der oberen Weichsel ist im frühen Mittelalter eine außergewöhnliche Häufung von Völkernamen zu beobachten, die solcher Art sind, daß daraus auf eine ununterbrochene Folge der Besiedlung geschlossen werden muß. Dahin gehört erstens der Name »Vislaner«, der bereits im altenglischen Widsithlied überliefert ist. Ferner kommen noch folgende, mit interessanten Problemen verbundene Namen vor: Venedi bei Jordanes, Chrobaten bei Konstantin Porphyrogenet, Wólochi in der Kiewer Chronik, Lingones bei Thomas Archidiaconus, Lechitae bei V. Kadlubek und zuletzt der noch heute geläufige Name der Kleinpolen. Was die Herkunft dieser Reihe von Namenträgern anbelangt, haben einerseits die karge Überlieferung, andererseits namenkundliche Studien zu dem Ergebnis geführt, daß im Weichsellande nacheinander zuerst Kelten und nachher Ostgermanen, Goten, gewohnt haben, zu denen zuletzt noch die Slaven hinzukamen. Aus der Keltzeit wurden von den Nachfolgevölkern die Namen Venedi und Wólochi, Lingones und Lechitae durch Erbschaft herübergenommen, der Name »Chrobaten« ist durch die Einwanderung eines gotischen Stammes eingeführt worden.

Die Existenz der Kroaten kann bereits für das 6. Jahrhundert vor allem aus zweierlei Quellen erschlossen werden. Das sind erstens die germanischen Heldenlieder, die nach den kroatisch klingenden Namen, wie Hrædas im Widsithlied oder

Harfadafjoll (Kroatische Berge: Venetische Berge des Ptolemäus) in der Hervararsage, auf das obere Weichselland bezogen werden müssen, weil darin die langwierigen Kämpfe gegen die slavischen Eindringlinge um das Jahr 500 besungen werden. Die zweite Quelle ist die bei Konst. Porph. erhaltene Tradition der dinarischen Kroaten, daß sie aus Weichselkroatien um das Jahr 600 ausgewandert sind. Daß sich die Kroaten damals, speziell bei ihrer Ankunft nach Dalmatien, noch allgemein der gotischen Sprache bedienten, ist aus der ältesten dalmatinischen Chronik des Pfaffen von Dioclea aus dem 12. Jahrhundert zu entnehmen. Die auf das Gotentum der Kroaten Dalmatiens bezogenen Tatsachen werden in einer Monographie näher behandelt werden, die nächst dem erscheinen soll.

Aus alledem kann die Unmöglichkeit einer slavischen Landnahme vor dem 6. Jahrhundert gefolgert werden. Erst nach der Übersiedlung der Langobarden aus Böhmen (546) hat das Kroatentum dem slavischen Druck vom Osten nachgeben können. Es begann eine Durchdringung des kroatischen Landes mit Slaven, die aber das Übergewicht erst nach 557—563 erreicht, nachdem der awarische Ansturm neben dem Anten- und Duljeben- auch das Kroatenreich vernichtet, die führenden Völker aber zum Teil zur Auswanderung gezwungen hatte; dahin deutet namentlich die zahlreiche Diaspora des duljebischen sowie kroatischen Namens. Und während bis dahin der slavischen Metanastase nur die Richtung nach Norden, zur unteren Oder und Weichsel, beziehungsweise nach Süden über die Ostbeskiden in die Slovakei frei war, so war jetzt auch der Weg nach Mähren und Böhmen offen.

Die kroatische Minderheit ist zwar der allmählichen Slavisierung verfallen, besonders nachdem die blühende kroatische Handelsstadt Krakau im 11. Jahrhundert von den Polen zur Residenz ihres Reiches erwählt worden war, doch scheinen ihre direkten Nachkommen noch heute in der kleinpolnischen Schlachta fortzuleben. Im Gegensatz zum destruktiven Element der Awaren sind nämlich, wie aus dem geographischen Substrat der sagenhaften Chroniken geschlossen werden darf, die gotischen Kroaten des Weichsellandes der Sauerteig zur Wiederherstellung politischer Freiheit und staatlicher Organisation geworden. Ja, die Kroaten scheinen wenigstens den Čechen,

Polen und Karantanern sogar ihre Dynasten geliefert zu haben. Dieser bedeutenden Rolle war sich höchstwahrscheinlich auch Konst. Porph. bewußt, wenn er die unlängst von den Čechen unterworfenen Kroaten als Namenträger des Reiches ihrer Herren anführt.